

ПУБЛІКАЦІЇ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

М. Ю. Чиркова

ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАРХІВУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЄВРЕЇВ НА ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ (20-ті рр. ХХ ст.)

Однією з ознак радянського періоду нашої історії дослідники вважають усілякі економічні експерименти: неп, колективізацію, освоєння цілини та ін. Серед таких заходів - кампанія із залучення євреїв до землеробства. Вона стала однією зі складових широкомасштабних дій уряду УСРР у 20-х - на початку 30-х рр. по організованому переміщенню представників різних національних груп з місць надзвичайного аграрного перенаселення на південь України та в Крим. Варто відзначити при цьому, що єврейське переселення виявилось найбільш масовим і організованим у порівнянні з аналогічними заходами щодо представників інших національностей 20-х рр. Це пояснюється кількома причинами: а) єврейська колонізація контролювалася на найвищому державному рівні - при ЦВК СРСР був створений Комітет по земельному устрою трудящих євреїв (далі - Комзет) і Товариство по земельному устрою трудящих євреїв у СРСР (далі - ОЗЕТ) з відділами в округах і районах; б) єврейські переселенці мали певні матеріальні пільги порівняно до представників інших національностей, до того ж, отримували фінансову допомогу від американської добродійної організації "Джойнт"; в) податковий та адміністративний тиск з боку органів радянської влади на кустарів і торговців, які складали більшість єврейського населення, змушував їх змінювати свій соціальний стан і переходити до землеробства.

Кампанія із залучення євреїв до землеробства почалася восени 1924 р., а в грудні 1924 р. Раднарком СРСР затвердив статут ОЗЕТ. Із часом методи керівництва переселенням удосконалювались: у квітні 1925 р. був зареєстрований ВсеукрОЗЕТ. У жовтні 1925 р. Президія ЦВК СРСР затвердила положення про Комзет, у липні 1926 р. був організований Всеукркомзет (до цього кампанією керувала ЦК національних меншин при ВУЦВК).

Три округи історичної Полтавщини - Полтавська, Лубенська і Кременчуцька - автоматично потрапили до поля діяльності ОЗЕТ, тому що тут, передусім на Кременчуччині, був значний відсоток єврейського містечкового населення. Найскладнішим став перший етап єврейської колонізації, коли в жовтні 1924 р. почалася реєстрація бажаючих переселитися, а навесні 1925 р. - й саме переселення. У лютому 1925 р. виявилось, що на Одещині й Катеринославщині, куди вже почали приїздити ходаки від переселенських колективів, відведені їм ділянки ще не землевлаштовані, а частина взагалі здана в оренду місцевим селянам, що викликало всілякі непорозуміння. Так, у Херсонській окрузі навесні 1925 р. для двох колективів з Полтавщини ("Прилуцький" - 25 сімей та "Нова Роменка" - 73 сім'ї) були виділені ділянки загальною площею 2346 дес., з яких виселили сім'ї колишніх хуторян-власників, що орендували цю землю. Перешкодою у проведенні кампанії єврейського переселення стало негативне ставлення до неї завідуючого Криворізьким округовим земуправлінням. Також з'ясувалось, що Народний комісаріат земельних справ (далі - Наркомзем) встановив меншу норму наділу землі на сім'ю (10 дес.), ніж фактично існувала на Херсонщині (15 дес.), і вимагав від ОЗЕТу забезпечити переселенців із розрахунку 900 крб. на господарство, але у "Джойнта" (крім цього, спочатку ніхто не фінансував кампанії) цих коштів не виявилось. Така стихійність

переселенської політики радянської влади призвела до того, що переселенці не отримали допомоги для будівництва осель і їм довелося жити в куренях та землянках, а зимувати повертатися на попереднє місце проживання.

Перед бажаними зайнятися землеробством ставилися певні вимоги щодо складу сім'ї та матеріального забезпечення, невідповідність яким автоматично викреслювала багато єврейських родин із числа переселенців. Спочатку влада визначила норму забезпеченості на сім'ю в 300 крб., яких у багатьох просто не було. Від "Джойнта" переселенці отримали в середньому по 450 крб. на кожную родину. Але, як свідчить звіт ЦК нацменшин, цього виявилось замало, оскільки Наркомзем взагалі не фінансував переселенців, тому частина виділених площ залишилася незасіяною. Загалом навесні 1925 р. з Полтавської губернії переїхало до Херсонської округи 148 єврейських сімей (781 чол.), а до Криворізької - 160 сімей (1025 чол.).

Перший етап переселенської кампанії виявив низку вад в її організації:

- a. реєстрація бажаних зайнятися землеробством охопила лише окружні центри і практично не проводилась у районах і містечках;
- b. спостерігалася велика кількість членів землеробських колективів та неоднорідність їх соціального стану;
- c. створювалися переселенські колективи на умовах повного усуспільнення реманенту й худоби та ін.

Проаналізувавши підсумки єврейської колонізації 1925 р., органи радянської влади внесли деякі корективи в її план на 1926 р. Обов'язкову вимогу мати не менше 300 крб. на сім'ю було відмінено. Запроваджувалися 6 категорій забезпеченості родин переселенців - від 150 до 1000 крб. (пізніше ці норми кілька разів переглядалися). Частині сімей дозволялося переселення цілком за кошти громадських організацій. Задля кращої організації переселенської кампанії було створено чітку систему органів влади, які нею безпосередньо опікувалися: Всеукромзет, окружні та районні комісії реєстрації євреїв, які бажали займатися землеробством (комісії 1924-1925 рр. мали тимчасовий статус).

Протягом листопада 1925 р. у Полтавській, Лубенській і Кременчуцькій округах були створені окружні та районні (в місцях компактного проживання) комісії з реєстрації євреїв, які бажали займатися землеробством. До їх функцій входило:

- a. планове проведення кампанії з метою охоплення більш підготовлених елементів;
- b. контроль за виконанням усіх вказівок Наркомзему та Укркомзету;
- c. встановлення категорії забезпеченості кожного переселенця;
- d. попереднє затвердження переселенських об'єднань;
- e. розгляд скарг переселенців.

Залученню значних мас єврейського населення до колонізації півдня України сприяла широка пропагандистська кампанія. Наприклад, Кременчуцьке відділення товариства ОЗЕТ за півроку існування (з серпня 1925 р.) організувало 5 вечорів, 3 вистави, 22 доповіді на підприємствах, публікації в Кременчуцькій газеті "Наш путь", щосуботні виступи у синагогах. За пропозицією товариства ОЗЕТ Кременчуцький окрвиконком надав сім'ям переселенських колективів, які тимчасово залишалися на Кременчуччині, пільги на сплату комунальних послуг, забезпечив їм безкоштовну медичну допомогу та шкільну освіту.

Результатом роботи комісії став переїзд уже навесні 1926 р. частини переселенських товариств до місця постійного проживання. Проаналізувавши посімейно-майновий список одного з цих колективів - "Штерн" з м. Градизьк, можна дійти висновку, що переходили до землеробства вже зрілі, 30-40-річні люди з певним життєвим досвідом і рівнем достатку, яких політична й економічна нестабільність змушували міняти звичний устрій життя. Із 15 родин (70 чол.) 5 не мали практично нічого (4 забезпечені на 10 крб. і 1 на 50 крб.), причому це були ще досить молоді сім'ї - від 28 до 36 років. Інші родини вказали матеріальну забезпеченість від 150 до 415 крб., у деяких були коні й вози. Проглянувши сімейні формуляри іншого переселенського товариства - "Наер Лебен" з м. Семенівка, яке складалось із 7 сімей (27 чол.), можна помітити, що у більшості бажаючих переселитися були відсутні необхідні навички землеробської праці або хоча б якісь сільськогосподарський реманент чи худоба.

Найбільшого розмаху кампанія переселення євреїв з Полтавщини набула 1926-1927 рр. У 1926 р. у Кременчуцькій окрузі були організовані й частково виїхали до Запоріжжя із Кременчука, Новогеоргіївська та Семенівки 5 колективів із 44 сімей (251 чол.). У весняну кампанію 1927 р. було організовано ще 15 переселенських товариств із 134 родин (594 їдців), з яких станом на 20 травня вже переїхали до Казанківського району Криворізької округи 8 колективів, тобто 99 сімей із 425 їдцями. Всі ці товариства переселялися по 1-3 категоріях, а матеріально забезпечені сім'ї переїздили в індивідуальному порядку, по 4-5 категоріях. Улітку по Кременчуцькій окрузі було зареєстровано для другої партії переселенців ще 20 товариств у складі 167 родин більш ніж із 700 їдцями.

У Полтавській та Лубенській округах бажаючих займатися землеробством євреїв виявилось менше, ніж на Кременчуччині. Зокрема, навесні 1926 р. були зареєстровані й частково переселилися з Лубен та Хоролу до Михайлівського району Криворізької округи 4 колективи з 39 родин. Переселення гальмувала заборона затверджувати статuti товариств, до яких входили дрібні крамарі, позбавлені виборчого права. У Полтавській окрузі станом на 1 квітня 1927 р. було зареєстровано у Полтаві та Кобеляках 7 переселенських колективів із 79 родин при 393 їдцях 1-4 категорій. На прохання виділити для них наряди до Криворізької та Запорізької округ Укркомзет надіслав наряди до Мелітопольської округи, і лише на 40% бажаючих. Іноді бажаючі переселятися виявляли таку значну зацікавленість, що при нестачі нарядів 1 і 2 категорій погоджувались їхати по 3-5 категоріях. Пізніше з'ясувалось, що у них недостатньо коштів для оброблення наданої ділянки, і вони буквально голодують. Водночас мали місце інші випадки: переселенці отримували паї з промкооперації або худобу, але на південь не переїздили. Отже, непорозуміння з організацією переселенської кампанії виникали і в 1927 р., коли, здавалося б, усе вже мало увійти в колію.

Скрутний стан єврейських переселенців на Херсонщині у зв'язку з неврожаєм 1927 р., коли ця кампанія досягла свого піку, було констатовано на засіданні Укркомзету 6 жовтня 1927 р.. Проте, попри всі труднощі, переселення євреїв, які бажали займатися землеробством, тривало. У 1928 р. Всеукркомзет здійснював розроблення п'ятирічного плану переселення євреїв, а Наркомзем УСРР - десятирічного перспективного плану.

У першому півріччі 1930-го р. 100 родин із Кременчуччини переселилося на Криворіжжя та у Крим, куди почали видавати наряди у зв'язку з відсутністю вільних площ на Херсонщині та Одещині. Новим у переселенській кампанії 1930 р. стали не лише напрямки - Біробіджан, а й форми організації: поряд з колективами почали переселятися й окремі сім'ї. З Полтавської округи навесні 1930 р. переїхали: до Херсонщини 20 родин, до Криворіжжя - 5 сімей, до Запоріжжя - 1 родина. На 1931 р. планувалося переселити на південь України 50 родин. По Лубенській окрузі у 1930 р. наряди на переселення

отримали 25 сімей. Слід підкреслити, що бажаючих переселитися було все ще багато, адже при затвердженні кандидатур на переселення враховувалась навіть робота в ЧК.

Отже, можна стверджувати, що кампанія з переселення євреїв, що, бажали займатися землеробством, у 20-х рр. досягла певного успіху тому, що, починаючи її, радянська влада мала на меті вирішення кількох проблем: зняти соціальну напругу в містах, що входили до колишньої "смуги осілості", і де в умовах непу значно збільшився відсоток безробіття, а також закласти основу процесу колективізації, бо практично всі переселенці об'єднувались у сільськогосподарські колективи. Частина сучасних істориків негативно оцінює єврейську колонізацію півдня України та Криму, загалом же це питання досліджене ще не достатньо. Для публікації відібрано лише невелику кількість документів про кампанію переселення євреїв, що бажали займатися землеробством, які допоможуть читачеві скласти уявлення про одну з маловідомих сторінок історії.

Документи публікуються мовою оригіналу, із збереженням мовних і стилістичних особливостей. Помилки в написанні, що не мають смислового значення, виправлені без застережень. Слова, доповнені упорядником, взято у квадратні дужки; відновлені частини слів, якщо вони не викликають подвійного тлумачення, в дужки не бралися.

¹Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР. - 1925. - 26 жовтня (№ 69). - С. 1017; Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. - 1926. - 1 липня (№ 26). - С. 424-425.

²Державний архів Полтавської області, ф. р-363, оп. 1, спр. 679, арк. 29, 66, 131, 133.

³Там само, ф. р-2038, оп. 1, спр. 240, арк. 106, 109.

⁴Там само, спр. 236, арк. 33-34.

⁵Там само, спр. 396, арк. 63-64.

⁶Там само, спр. 394, арк. 17-55.

⁷Там само, спр. 242, арк. 16.

⁸Там само, спр. 562, арк. 72, 117.

⁹Там само, спр. 241, арк. 3.

¹⁰Там само, ф. р-2068, оп. 1, спр. 363, арк. 53-53 зв.

¹¹Там само, ф. р-363, оп. 1, спр. 686, арк. 1-232.

¹²Там само, спр. 687, арк. 53-54, 75; спр. 690, арк. 30.

¹³Там само, ф.р-2038, оп. 1, спр. 240, арк. 261 зв.

¹⁴Там само, спр. 883, арк. 27.

¹⁵Там само, ф. р-363, оп. 1, спр. 690, арк. 1, 43.

¹⁶Там само, ф. р-2038, оп. 1, спр. 595, арк. 1.

¹⁷Горовский Ф. Я., Хонигсман Я. С., Найман А. Я., Елисаветский С. Я. Евреи Украины: Краткий очерк истории. - К., 1995. - Ч. 2. - С. 40-44.

№ 1

**Із циркуляра ЦК національних меншин
губернським та округовим бюро нацменшин
про недоліки у проведенні переселення**

№ 310/6359

27 квітня 1925 р.

З проробленої роботи як в центрі, так і на місцях по питанням переселення єврейських сімейств в сучасний мент необхідно указати на кострубатість в відношенні комплектування та затвердження до переселення колективів, яка виявилася в слідуючому:

1. В організації завеликих колективів як самим населенням, так і з допомогою бюро нацмен, які доходили іноді до 70 сімейств і більше. Такий великий склад в господарському відношенні являється нераціональним та незручним при обслуговуванні. Крім того при непорозумінні поміж членами такого великого колективу неминучий його розпад, що внесе цілий ряд непорозумінь серед переселенців, що зовсім не бажано.

2. До Херсону прибула велика кількість сімейств з 3 і навіть з 2 душ, не дивлячись на розпорядження НКЗему, що переселятися мають право тільки ті сімейства, які мають не менше 5 душ, з яких 2 1/2 душі повинні бути працездатні.

3. Більш заможні, бажаючи одержати землю, запрошують до цього колективу частину незаможних сімейств, яким обіцяють внести за них потрібну суму 300 крб., але після затвердження колективу до переселення і після закріплення за ними землі, більш заможна частина колективу вимагає внести необхідні 300 крб., а та - як незаможні не можуть внести потрібну суму, то вони примушені залишити колектив і на вільні місця на корисних умовах приймаються більш заможні, які не входять в початковий склад колективу.

4. Помічаються випадки обходу розпорядження НКЗему про заборонення переселятися сполученим сімействам. В разі, коли місцеве землеуправління не дозволяє комплектуватися в сполучені сім'ї незатверджена частина сім'ї все одно їде з затвердженою частиною.

В реєстрах колективу вони не числяться, права на землю не мають, але беруть участь в роботі, несуть видатки колективу та переселяються з такими. Таким чином в Херсоні мається група безправних сімейств, що в дальнішому приведе до великих непорозумінь і небажаним для цих сімейств наслідкам.

5. Велика кількість переселяючихся колективів юридично не оформлено, не мають на руках затверджених окрземуправлінням статутів та сімейних реєстрів, що не дає змоги установити хто дійсно являється членом колективу. Таке явище дає змогу деяким заправилам постійно міняти свій склад, викидати незаможних і брати на їх місце більш заможний елемент...

Заст. голови ЦК Нацмен

Сударський

Секретар

Піотрович

№ 2

**Доповідь заступника завідуючого
Лубенського окрземвідділу президії окрвиконкому
про кампанію з переселення євреїв**

8 вересня 1925 р.

Реєстрація євреїв, бажаючих переселитися, розпочалась згідно обіжного розпорядження губвиконкому від 27 вересня 1924 р. ч. 346/т, котре було надіслане до окрвиконкому, а останнім передано до земуправління на виконання в контакт з Нацменш.

Обіжником ВУЦВК від 29 липня 1924 р. було зазначено, що реєстрацію євреїв, бажаючих переселитися для хліборобства, належить провадити тільки до 1 січня 1925 р., до якого терміну і було зареєстровано 54 сім'ї, з них 38 були одиночки-молодь, а останні 16 сімейні, котрі і об'єднались в колектив.

Заповнені анкети були надіслані до ЦК Нацменшин при ВУЦВК і останній через Губ ЗУ 21 січня 1925 р. повідомив, що з числа зареєстрованих мають право на переселення тільки 16 сімейств, котрі відповідають вимогам умов для переселення, а останнім, як не відповідаючим, було відмовлено.

Умови для переселення попершу були такі: майнове забезпечення в господарстві на 1000 крб. при 5 душах сім'ї, із котрих 21/2 робочих, а потім майнове забезпечення було знижене до 300 крб. (розпорядження Губ ВК від 27 вересня 1924 р. і 27 травня 1925 р.).

Для переселення була утворена при ОЗУ комісія в складі: представників ОЗУ, Нацменш й паркому. Засідань комісії було 5, на яких розглядались анкети бажаючих переселитися і питання щодо побудження населення до переселення. По дорученню комісії представник Нацменш робив виїзди на місця для інформування населення (Миргород, Хорол, Чорнухи).

16 сімействам був даний наряд ГЗУ 27 травня в Криворізьку округу, 13 червня були послані ходаки, але участки за собою не зарахували і від переселення відмовились завдяки тому, що призначений для них участок оказався (по їх словам) невідходящим, вимагаючим для утворення там господарства великих коштів, чого у переселяючихся немає. Землі призначалось по 10 десятин на господарство.

Інтерес євреїв до переселення, який у 1924 р. помічався, у цьому році ослаб по причині маючихся в цей мент льгот кустарям і стабілізації торгівлі і високо: матеріальної забезпеченості переселяючихся; все єврейство, що має забезпеченість, знаходить для себе роботу тут, біднякам же переселення не доступне.

Заступник завідуючого окрземуправлінням

Хільченко

№ 3

**Із протоколу засідання Крюківської районної комісії ОЗЕТ
про план пропагандистських заходів серед населення**

13 грудня 1925 р.

Слушали: О широкій пропаганде среди єврейского населенія об идее переселенія на землю.

Постановили: Расклеить вторично всюду по городу воззвания ОЗЕТа и частным образом провести широкую пропаганду среди єврейского населенія об идее переселенія, не брезгуя амвонами в синагогах, для полного разъясненія широкой идеи о переселеніи євреев на землю...

Председатель райкомиссии

Х. Фильштинский

Член РЗУ

Техсекретарь

М. Слободин

Держархів Полтавської області, ф.р-2038, оп. 1, спр. 241, арк. 28. Засвідчена копія.
Рукопис.

№ 4

**Із звіту Кременчуцького округового бюро
національних меншин про роботу з переселення євреїв
за серпень-грудень 1925 р.**

Грудень 1925 р.

... Організований в 1925 р. єврейський сільськогосподарський колектив "Работник" складається з 32 сімейств. З приводу того, що на ділянці землі ще нема житлових помешкань, родини переселенців ще знаходяться в Кременчуці, окрім 60 чоловік, зайнятих по обробці землі та проведенню будівельних робіт.

Колектив налічує 11 коней, 12 возів, 5 корів, 2 бика, 3 телят та 1 осла. За колективом прикріплено 840 дес. землі, з них 460 дес. під сінокосом. Родини сільськогосподарського колективу прирівняні по комунальному обслуговуванню й правонавчанню до членів профспілок. Колективом одержаний кредит в розмірі 9000 крб. Родини сільськогосподарського колективу також підтримуються грошовими субвенціями місцевим відділом ОЗЕТу. З 1 грудня [по] 1 січня провадиться по всьому округу реєстрація єврейського населення, бажаючого перейти до землеобробітної праці...

Держархів Полтавської області, ф. р-2038, оп. 1, спр. 242, арк. 96. Копія. Машинопис.

**Лист уповноваженого Кременчуцького округового бюро
національних меншин уповноваженим у справах національних меншин
Олександрійського, Семенівського і Градизького райвиконкомів
про проведення "Дня ОЗЕТу"**

9 лютого 1926 р.

С окончанием регистрации пред нами в настоящий момент стоит ответственной задачей полного осуществления мероприятий Соввласти по организации помощи переселенцам и их семьям, кои изо дня на день ждут перехода к земледельческому труду.

В связи с этим выявилась серьезная необходимость максимального усиления материальных средств ОЗЕТа для обеспечения семей переселенцев, отправляющихся на места переселения в ближайший период. Ввиду чего окрбюро нацменьшинств при Кремокрисполкоме настоящим предлагает вам в срочном порядке провести следующие мероприятия по изысканию материальных средств:

1. Приступить к организации массовой вербовки членов ОЗЕТа в вашем городе среди всех слоев населения, как евреев, так и не евреев с целью увеличения количества членов ОЗЕТ до максимума.

2. Организовать "День ОЗЕТа", в который принять самые энергичные меры к изысканию материальных средств.

3. Для организации и проведения "Дня ОЗЕТа " рекомендуется вам:

- Создать актив из виднейших представителей организации, предложив последним выработать определенный план для проведения следующего:
- Организовать платные спектакли, концерты и лекции в пользу ОЗЕТ.
- Организовать добровольные пожертвования как деньгами, так и разными вещами по специальным сборным листам, образцы которых при сем прилагаются.
- Для сборов средств по сборным листам рекомендуется вам организовать двойки, которые с целью сборов должны обойти весь город по домам.
- Провести собрания по всем предприятиям, кустарным артелям и разным организациям об отчислении части заработка в пользу ОЗЕТ.
- Провести предварительно широкую разъяснительную работу о целях и задачах организации "Дня ОЗЕТа" и организуемых в этот день сборов для подготовки населения к последнему. Все результаты в области указанного прислать не позже 20-го с. м.

Принять все меры к срочному проведению в жизнь всех указанных мероприятий ввиду огромного политически-общественного значения указанного для предстоящего Всеукраинского совещания ОЗЕТа.

Уполномоченный окрбюро нацменьшинств

Держархів Полтавської області, ф. р-2038, оп. 1, спр. 243, арк. 24-24 зв. Гектогр.

**Из звіту уповноваженого округового бюро національних меншин
при Кременчуцькому окрвиконкомі про роботу
з переселення за січень-березень 1926 р.**

Березень 1926 р.

Переселенческая кампания

По проведению регистрации евреев-трудящихся, желающих перейти к земледелию, окрисполкомом выделена окружная комиссия в составе: уполнацмена, представителей от ОкрЗУ и ОЗЕТа. За отчетное время комиссия имела 4 заседания и 2 совещания. Такие же комиссии выделены райисполкомами в 5 населенных пунктах еврейского населения. Для проведения регистрационной кампании в районах дважды командированы представители окрбюро нацмен. В те районные пункты, где отсутствовали уполнацмены, командированы штатные работники. В г. Кременчуге проведено массовый митинг в городском театре и митинг среди кустарей. К участию по проведению переселенческой кампании также привлечено общество ОЗЕТ. Члены правления и совета ОЗЕТа выступали с докладами по субботам в синагогах.

Итоги регистрации по всему округу следующие:

Количество семейств	Трудоспособность			Социальное положение						
	Полная	не полная	не трудоспособные	рабочие	служащие	кустари	извозчики	торговцы	земледельцы	свободной профессии
233	657	179	275	56	33	70	4	58	9	1

Куда желают переселиться		По паям			
В Крым	На Украине	От 10 до 100	От 100 до 200	От 300 до 400	По 1000
88	145	91	110	15	8

Зарегистрировавшиеся организовались пока в следующие переселенческие товарищества:

Наименование населенного пункта	Наименование переселенческого товарищества	Число семейств	Паевой взнос семьи (в среднем в руб.)	Общая сумма вносимых паёв (в руб.)
г. Кременчуг	"Победа"	9 с.	150	1070

г. Кременчуг	Коллектив молодежи	15 чел.	100	1250
г. Александрия	"Новая жизнь"	10 с.	10	100
г. Градижск	"Штерн"	15 с.	150	1990
г. Градижск	"Ахдус"	14 с.	300	4200
г. Новогеоргиевск	"Красный Новогеоргиевск"	9 с.	150	1350
г. Новогеоргиевск	"Ахдус"	17 с.	150	2550
г. Новогеоргиевск	Индивидуально	8 с.	1000	8000

Изъявили согласие переселиться и переселены весной с. г. следующие переселенческие товарищества:

Наименование населенного пункта	Наименование переселенческого товарищества	Число семейств	Число душ	Социальное положение				По паям		
				куст	раб	земл	торг	по 150	по 300	по 1000
г. Градижск	"Штерн"	10	47	6	2	1	1	8	2	-
г. Градижск	"Ахдус"	9	56	-	-	-	9	-	9	-
г. Новогеоргиевск	"Ахдус"	9	59	3	2	2	2	7	2	-
г. Новогеоргиевск	Индивидуально	8	34	5	-	-	3	-	-	8

Уполномоченный окрбюро нацменьшинств
при Кременчугском окрисполкоме

П. Розенблюм

Держархів Полтавської області, ф. р-2038, оп. 1, спр. 393, арк. 17-19. Відпуск. Машинопис.

№ 7

Із звіту єврейської секції при Кременчуцькому округовому комітеті КП(б)У про діяльність ОЗЕТ за травень-листопад 1926 р.

Листопад 1926 р.

ОЗЕТ

Озетовских отделений в округе насчитывается 5, охватывающих 1226 членов. Из них членов партии - 39. За указанный период ОЗЕТ развил довольно широкую работу в отношении ознакомления населения с целями и задачами организации и переселенческой кампании, и обслуживания самих переселенцев как выдачей разных справок и проч.; распространения литературы на эту тему и привлечения к озетовской работе близко стоящих к нам элементов. В организацию, однако, очень мало втянуты рабочие из фабрики - всего 200 членов, остальные кустари и мелкие торговцы. Плохо поставлен учет социального состава и слабо регулируется социальный состав членства. Многие рабочие и даже партийцы неосновательно знакомы с задачами ОЗЕТа и понимают эту организацию как буржуазную, в которой отказываются принимать участие. Партийцы работают очень слабо в этой организации. Мы дали партдирективу всем партячейкам усилить партруководство работой озетовских ячеек...

Держархів Полтавської області, ф. р-2038, оп. 1, спр. 242, арк. 66. Копія. Машинопис.

№ 8

Із звітної доповіді голови Лубенської округової комісії ОЗЕТ про діяльність за 1925-1926 рр.

Листопад 1926 р.

В результаті роботи окркомісії проведена реєстрація на Лубенщині, яка виявила кількість бажаючих перейти на хліборобство, а саме:

- в м. Лубнах - 33 родини з 165 душ;
- по м. Хоролу - 34 родини з 274 душ;
- по м. Миргороду - 1 родина з 7 душ.

Крім реєстрації комісія проводила роботу шляхом пропаганди серед єврейського населення, виїздом на місця, розсилкою обіжників по районах, утворенням загальних зібрань і т. ін.

Внаслідок цієї роботи почали організовуватись єврейські переселенські товариства та колективи задля переселення на землі колфонду в межах України, які перебувають у такому стані:

1. Чорнухинське єврейське переселенське товариство "Наєр Лебн" заснувалося в грудні 1924 р. з 16 членів при 98 їдцях. 13 червня 1925 р. послані були ходаки в Криворізьку округу, але ж 13 липня того ж року ходацьке свідоцтво було повернуто до ОЗВ з заявою, що призначений участок далеко від міста та залізниці; для оселення на ньому необхідні великі кошти, а тому товариство відмовляється від участку.

2. Лубенський єврейський переселенський колектив "Дифраэ Млuxe" заснувався 20 лютого 1926 р. з 9 членів колективу при 50 їдцях з забезпеченням 300 крб. на кожную родину. Переселилося в Криворізьку округу 8 членів.

3. Хорольський єврейський переселенський колектив "Ємес" з 7 родин при 33 їдцях з забезпеченням 300 крб. на родину. В 1926 р. послані на відведений участок на Криворіжжі робочі дружини. Остаточо не переселився.

4. Єврейське переселенське товариство в м. Хоролі "Об'єднання праці" з 12 членів, статут затверджено, ходаків не послано. Лубенський єврейський переселенський колектив "Єхи Галехем" з 11 членів при 65 їдцях. Підняло клопотання про переселення 15 листопада 1926 р. НКЗС 18 квітня ц.р. за 4.19/176 дозволено переселити до Криворізької округи 15 єврейських родин з матеріальним забезпеченням:

- з забезпеченням 150 крб. - 7 родин;
 - з забезпеченням 300 крб. - 8 родин;
- Разом - 15 родин.

Таким чином переселившись з Лубенської округи на Криворіжжя двома єврейськими переселенськими колективами з 15 родинами цілком заповнено наряд, виданий НКЗС на 1926 рік. Вновь утворені переселенські колективи можуть переселятися по одержанні наряду на переселення на 1927 рік...

[Голова окркомісії ОЗЕТ] *Хильченко*

Держархів Полтавської області, ф. р-2068, оп. 1, спр. 363, арк. 53-53 зв. Відпуск.
Машинопис.

№ 9

Із циркуляра Кременчуцького округового бюро у справах національних меншин уповноваженим у справах національних меншин Олександрійського, Крюківського, Новогеоргіївського, Градизького та Семенівського райвиконкомів про порядок оформлення переселенських колективів

№ 24

3 січня 1927 р.

...Каждое переселенческое объединение должно иметь следующие документы:

- а. протокол организационного собрания, в котором должен быть зафиксирован количественный состав, главы семей данного переселенческого объединения в 3 экземплярах;
- б. выделение уполномоченных по ходатайствам о делах данного переселенческого объединения (впоследствии являющихся ходаками);
- с. наименование переселенческого объединения;
- д. размер вносимого хозяйством пая, а также вступительного взноса;
- е. принятие типового нормального переселенческого устава;
- ф. семейные списки переселенцев в 3 экземплярах (форму можно получить в РЗУ);
- г. семейные формуляры в 4 экземплярах (форму при сем прилагаем, каковую надлежит возвратить обратно);
- д. семейные поимущественные списки по форме Наркомзема (форма имеется при РЗУ) в 6 экземплярах на каждое переселенческое объединение;

- i. нормальный переселенческий устав (форма имеется при РЗУ) в 3 экземплярах на каждое переселенческое объединение.

Все переселенческие документы должны быть засвидетельствованы райисполкомами или сельсоветами...

Уполномоченный
по делам национальных меньшинств
при окрисполкоме

Коган

Держархів Полтавської області, ф. р-2038, оп.1, спр. 243, арк.11. Відпуск. Машинопис.

№ 10

Із листа членів профспілки шкіряників

м. Олександрія Кременчуцької округи до ЦК ОЗЕТ

про норму грошової забезпеченості переселенців

8 січня 1927 р.

На основании циркуляра Кременчугского окрОЗЕТа, еврейской секции по колонизации от 31 декабря 1926 г. взяли смелость написать Вам разъяснить непонятное нам или же недоразумение могущее возникнуть и у Вас. В циркуляре говорится о комплектировании еврейской бедноты желающих перейти на земледелие и разделяет их на 6 категорий. К 1 категории принадлежат те, которые вносят 10-рублевый пай и еще 150 руб. должны иметь на прокормление себя и фураж для скота, кредитируемые им. Над этим же останавливаемся и спрашиваем: как Вы понимаете еврейскую бедноту, как она Вам знакома??? Еврейская беднота, как мы сами и многие такие есть те, которые живут настоящим днем, т. е. те, которые что зарабатывают сегодня, имеют на завтрашний день или же еще на один день, но не больше, разве такой бедняк имеет или же имел когда-то 150 руб.? То будете добрые и разъясните нам, каким же образом сможет когда-нибудь такой бедняк устроиться на земледелие? Наши представители, присланные из высших дистанций, отговариваются тем, что государство и Джойнт и Еко не в состоянии больше чем-либо помогать, поэтому получается, что только состоятельные и зажиточные могут пользоваться землею, и вся помощь государства и других обществ создана исключительно для имущих и состоятельных, а бедные как пропадали так и пропадут и никто не вмешивает им!!! Настойчиво и неуклонно запрашиваем Вас: позадумались ли Вы и об этом бедняке, который составляет большинство еврейского гражданина, как рабочие, безработные, малоквалифицированные и мелкие торговцы. Прошли уже две конференции и три года регистрации и в каждый раз сколько ни пробовали говорить, умолять и даже предлагать наши конкретные предложения о возможности и таковым беднякам приступить к земледелию, то наши слова остались как голос вопиющий в пустыне, и лишь только потому, что главы такого движения не соответствуют своим постам, замечается, что сидящие в нацменах ведут письменоводство в своих концеляриях, т. е. регистрации годами, как в нашей Александрийской действительности, а реальной работы не последуют и придерживаются более к циркулярам центров, нежели дефектам низовьев, ибо не будучи в курсе этого дела не внимательны к нашим словам, во главе такого движения должны стоять только колонисты, а не регистраторы...

Держархів Полтавської області, ф. р-2038, оп. 1, спр. 562, арк.158. Оригінал. Рукопис.

№ 11

**Із довідки завідуючого бюро національних меншин
Полтавського округового комітету КП(б)У про результати обстеження
стану роботи з національними меншинами у м. Кобеляки**

26-30 січня 1927 р.

... Выехало на земледелие на весну 1926 г. 2 коллектива. Один коллектив "Фройндшафт" из 6 семей по 150 руб. в Криворожский округ по соседству с коллективом "Новая заря". Настроение коллектива хорошее. Засеяли 18 десятин, построили уже клетки для домов. Жалуются, что им не было разъяснено, что построение дорогих домов Джойнтом сократит кредит на хозяйство, что поставило их в трудное положение. На весну этого года собирается уехать с семьями 2 коллектив "Форойс" из 10 семей по 300 руб. На яровой посев опоздали в 1926 г. и посеяли только озимый, но и по первому посеву пришли к соглашению с селянами, арендовавшими этот клин, и те им уступили урожай, что нельзя считать нормальным. На весну 1927 г. собираются уехать с семьями. На месте зимовали 3 семьи.

К текущему переселению организованы 2 коллектива по 8-10 семей в каждом 10 рублевой категории, кроме 3 семейств, которые могут внести по 100-150 руб.

Подготовительная работа в отношении организации коллективов не ведется систематически. Не выявлены совершенно те семьи, которым безусловно предстоит переселиться и которые внесли бы по 150 или 300 руб. Запись исключительно 10 рублевых требует тщательной проверки такого явления...

Завнацменом окрпаркома
Утверждается завагитпропотделом
окрпаркома

Смоличанский

Харченко

Держархів Полтавської області, ф. р-363, оп. 1, спр. 565, арк. 256 зв. Відпуск. Машинопис.

№ 12

**Лист уповноваженого у справах національних меншин
при Кременчуцькому окрвиконкомі до Укркомзету
про розподіл нарядів на переселення**

№ 6445

13 серпня 1927 р.

Из посланной нами ранее заявки вам должно быть известно, что нами укомплектовано для 2 партий переселенцев 20 переселенческих товариществ на 167 семейств с общим

количеством едоков свыше 700 человек, а также имеется 3 семейства, изъявивших желание переселиться индивидуально.

Необходимо отметить, что в связи с исключительным ухудшением экономусловий деклассированной еврейской бедноты, исключительно нуждающейся в переселении и желающей совершенно порвать со своим прошлым и заняться продуктивным трудом земледельца, все указанные товарищества укомплектованы лицами, представляющими собой вполне здоровый переселенческий материал.

Никогда еще не замечалось таких проявлений активности и глубокого интереса к переселению, как это наблюдается у переселенцев последней партии. Ежедневно ОЗЕТ и меня лично осаждают толпы переселенцев с вопросами, когда будут наконец получены наряды.

Полученные на Кременчуг 20 нарядов для 1 и 3 категорий распределены следующим образом: наряды для 1 категории переданы товариществу "Честный труд" (Кременчуг), а наряды для 3 категории, ввиду отсутствия укомплектованного переселенческого товарищества данной категории, переданы товариществу "Фермер" IV категории, находящемуся в Александрии, причем ввиду того, что указанное товарищество состоит из 11 семейств настоящим ходатайствуем о представлении еще 1 наряда для 1 семьи, входящей в указанное товарищество, дабы избежать включение в таковой из состава, что внесет дезорганизацию и вызовет недовольство среди членов такового.

Изложенное выше распределение полученных нарядов в связи с совершенно недостаточным количеством таковых, оставило за бортом десятки семейств, не имеющих абсолютно никаких экономических перспектив, надеявшихся на получение наряда, как на единственный якорь спасения.

В особенно тяжелом материальном положении находится местечковое население нашего округа.

На основании изложенного прошу в виде исключения выделить нашему округу возможное количество дополнительных, но не менее 30 необходимых для удовлетворения беднейшей части массы и не имеющей возможности ждать далее получения таковых.

Уполномоченный
по делам нацменьшинств

при Кремокрисполкоме,
председатель комиссии ОЗЕТ

Коган

Держархів Полтавської області, ф. р-2038, оп. 1, спр. 241, арк. 3. Відпуск. Машинопис.

№ 13

**Із звіту бюро національних меншин
при Лубенському окрвиконкомі про роботу
з переселення від 1 жовтня 1926 р. по 1 жовтня 1927 р.**

Вересень 1927 р.

Переселення:

- a. на протязі відчитного терміну зареєстровано 23 колектива з загальною кількістю сімей 253 і членів 1400, що складає 14% всього єврейського населення;
- b. соціальний стан переселенців ми маємо такий:

Групи	Кількість сімей	%
Робочих	30	12
Хлібопашців	11	4
Кустарів	69	27,7
Торговців	64	25,6
Інших	79	30,7
Разом	253	100

Одержано ж нарядів на переселення 121 сімейства. Із всіх колективів виїхало - 48, останні послали робочі загони й поступово переселяються.

"Озет"

Для сприяння переселенню з половини 1926 р. в Лубнах, Миргороді, Хоролі та Чорнухах організовано ОЗЕТ, який охоплює 410 членів. Зібрано членських внесків й інших прибутків 1400 крб., із цієї суми 50% надіслано до Центру, а 350 крб. видано як допомога переселенцям на закуп коней. Для зміцнення зв'язку з районами та для поширення активу в червні місяці було переведено округову конференцію ОЗЕТ...

Держархів Полтавської області, ф. р-2068, оп. 1, спр. 449, арк. 57-58. Відпуск. Машинопис.

№ 14

З інструкції Укркомзету округовим нацменбюро про комплектування переселенських колективів

№ 1556

9 січня 1928 р.

... В отношении обязательных затрат собственных средств на одну семью на устройство хозяйства.

10. Комиссии должны предупреждать переселенцев, что каждая переселенческая семья должна располагать денежными и материальными средствами и что они не смогут рассчитывать на получение кредитной или иной помощи на следующие расходы:

- на переезд и перевозку своего имущества из мест выхода до места поселения;
- на прокормление работников и скота, а также остающихся на местах выхода членов семей;
- на оплату вступительного и паевого взноса в переселенческие товарищества.

11. Сверх перечисленных в § 10 настоящей инструкции средств, каждая семья в зависимости от той категории, к какой она будет отнесена комиссией, обязывается поставить на места поселения на свои собственные средства нижеследующие предметы хозяйственного устройства:

- I. I категория - малоимущие, которые не могут вложить свои средства в основной капитал хозяйства.
- II. II категория - должна доставить на место поселения на свои средства одну голову рабочего скота (лошадь или вола).
- III. III категория - должна доставить на свои средства на место поселения одну голову рабочего скота (лошадь или вола) и половину хода.
- IV. IV категория - должна доставить на место поселения одну голову рабочего скота, полхода и возвести постройку (кроме лесных материалов и комплекта окон и дверей, отпускаемых в кредит).
- V. V категория - должна доставить на место водворения одну голову рабочего скота, полхода, возвести постройку (кроме лесных материалов и комплекта окон и дверей), одну корову, а также оплачивать семена и стоимость тракторной пахоты.
- VI. VI категория - "своекоштные", не получают никаких кредитов; кроме ссуды на обводнение участка.

12. Непредъявление имущества, подлежащего приобретению со стороны переселенцев на собственные средства, лишают их права кредитоваться в договорных с Комзетом организациях.

13. При определении категорий для отдельных семей переселенцев комиссиям надлежит точно руководствоваться материальным положением каждой семьи, имея в виду, что от зачисления ее в одну из перечисленных категорий зависит в дальнейшем и размер кредита, который может быть оказываем на устройство своего хозяйства...

Держархів Полтавської області, ф. р-3122, оп. 2; спр.18, арк. 2. Копія. Машинопис.

№ 15

Заява переселенця І. Л. Дашевського до уповноваженого у справах національних меншин при Полтавському окрвиконкомі про переведення в іншу категорію

Січень 1928 р.

Ввиду того, что я получил наряд в 1927 г. по третьей категории в Криворожский округ, семья моя из девяти душ, и я уже был там три месяца, и те средства, которые я взял с собой, то я их израсходовал, а семья моя без работы. Я посеял пять десятин озимого хлеба, а заработать негде, чтоб приобрести что-нибудь, неоткуда. Положение мое очень скверное, я сейчас нахожусь в сыром и холодном помещении, средств для существования у меня нет; то моя просьба к нацмену походатайствовать и перевести меня в первый

разряд для улучшения моего положения, ибо я очень нуждаюсь. Прошу не отказать в моей просьбе и улучшить мое материальное положение.

Переселенец *Дашевский*

Держархів Полтавської області, ф. р-363, оп.1, спр. 687, арк. 26. Оригінал. Рукопис.

№ 16

Заява переселенця А. І. Розенцова до уповноваженого у справах національних меншин при Полтавському окрвиконкомі про переведення в іншу категорію

Січень 1928 р.

Так как я в 1927 г. получил наряд на переселение в Криворожский округ по пятой категории другого наряда не было и к тому [же] я хотел переселиться в места со своими, [которые] там живут: мой брат и сестра и все мои родные, то другого исхода у меня не было, как ехать по пятой категории. Когда я поехал туда, мне кредит не дают, мне дают только лес на постройку. Мне пришлось очень трудно, я думал, что получу помощь от родных, но так как там земля очень скверная и два года не было урожая, то те, которые живут там давно, то они тоже страдают, а мне тем более приходилось страдать. Я там пробыл три месяца и то, что у меня было, я израсходовал, а средств для обработки нужно очень много, но мне их негде взять, я засеял четыре десятины озимый хлеб, а теперь мне уже пора туда ехать, но я не знаю, что мне делать, так как я вам выписал мое положение, то я прошу нацмена посодействовать и улучшить мое материальное положение, чтоб меня перевели в первый разряд, так как я не в состоянии обработать землю своими средствами. Прошу не отказать мою просьбу.

Розенцов

Держархів Полтавської області, ф. р-363, оп.1, спр. 687, арк. 25. Оригінал. Машинопис.

№ 17

Лист Полтавського округового відділу ОЗЕТ до Полтавського окрвиконкому про зміну норми кількості членів родин переселенців

№ 97

17 березня 1928 р.

Згідно 4 пакту інструкції Комзету по комплектуванню переселенських контингентів на 1928 р. встановлюється положення, що тільки родини з 5 душ при 3 працездатних можуть сподіватись на одержання наділу з фондів. Полтавський окрвідділ ОЗЕТу, обговоривши це питання всебічно, знаходить, що ця вимога у відношенні перспектив єврейського переселення утворить великі труднощі, бо контингент єврейських переселенців комплектується здебільшого з сімей переважно міського та містечкового типу, себто типу великородинного, та коли сім'я й великородинна, то склад її більшістю з 2 працездатних та 3 непрацездатних дітей. Ці обставини, аби не ставити зайвих перешкод для єврейського

переселення, примушують Полтавське правління ОЗЕТу порушити клопотання перед відповідними органами, аби вищезазначений 4 пакт інструкції у відношенні комплектування єврейських переселенців припускав винятки в бік припущення й 2 працездатних при 5 - членному складі сім'ї. А тому просимо окрвиконком підтримати наше клопотання перед Комзетом.

Голова Полтавського окрвідділу ОЗЕТу
Секретар

Зінов'єв

Резолюція: Направити в Комзет ВУЦИКа с выпиской соответствующего пункта комиссии ОЗЕТ протокола № 1
[Завідуючий нацменбюро окрвиконкому Смолічанський]

Держархів Полтавської області, ф. р-363, оп. 1, спр. 687, арк. 107. Оригінал. Машинопис.

№ 18

З протоколу № 11 засідання секретаріату Полтавського окрвиконкому про хід переселенської кампанії

28 березня 1929 р.

Слухали: Інформація нацменбюро про переселення єврейських трудящих на землеробство з Полтавської округи (тов. Смолічанський)

Постановили:

- a. Вважати за контрольну цифру щорічного переводу на землеробство єврейського населення для Полтавської округи 50 родин;
- b. Звернути увагу Комзету та Нацменкомісії ВУЦВКу, що утруднення при виконанні нарядів виникають через те, що даються наряди, вищі за 1 категорію, що не відповідає фактичним контингентам переселенців, які і в Полтавській округі вербуються з бідноти та цілком декласованого елементу. Прохати Комзет в дальнішому надавати Полтавській округі наряди на переселення євреїв із розрахунку 50 родин на рік, в тому числі: 40% категорії 0; 50% - 1 і 10 % - II ;
- c. Запропонувати комісії з представників нацменбюро, окрколгоспсекції, ОЗВ, Плодосоюзу й міської Ради подати пропозиції про міроприємства щодо залучення єврейського населення до землеробства всередині округи та навкруги міст і в самих містах.

Голова

Федоров

Секретар

Чередник

Держархів Полтавської області, ф. р-363, оп. 1, спр. 624, арк. 71 зв. Оригінал. Машинопис.

**З протоколу засідання комісії з переселення
працюючих євреїв при Лубенському окрземвідділі
про розгляд заяв єврейських родин**

26 березня 1930 р.

Слухали: Заяви єврейських родин про переселення до Херсонщини.

Ухвалили: На переселення до Херсонщини по наряду Лубенщини призначити такі родини по II категорії:

1. Гільштейна Зельмана Мордуховича з 4 осіб;
2. Браславського А. Я. з 3 осіб (хоч гром. Браславський по формальним підставам не має права на переселення, але маючи на увазі його тяжкий матеріальний стан та революційні заслуги - дезертирував з б[увшого] царського війська, б[увший] червоноармієць, брат його б[увший] активний чекіст, комісія вважає призначити його на переселення до Херсонщини)...

Голова окрКомзету

Члени:

Картун

Медведовський

Кімбург

Дарський

Кривошеїн

Секретар

Дорожук

Держархів Полтавської області, ф. р-2068, оп. 1, спр. 595, арк. 2. Оригінал. Машинопис.

¹ Народний комісаріат земельних справ

² Округове земельне управління

³ Уповноважений у справах національних меншин окрвиконкому

⁴ Губернське земельне управління

⁵ Губернський виконавчий комітет

⁶ Районне земельне управління. Підпис відсутній.

⁷ Округове земельне управління

⁸Земельний відділ окрвиконкому

⁹Народний комісаріат земельних справ

¹⁰У документі ймовірна помилка. Напевно, має бути: "ваши представители, присланные из высших инстанций"

¹¹Копія листа надіслана до Центрального комітету національних меншин та УкрОЗЕТ

¹²У документі ймовірна помилка. Напевно, треба: "дабы избежать исключения таковой из состава товарищества"

¹³Копія листа надіслана до УкрОЗЕТ

¹⁴Підпис не розбірливий

¹⁵Підпис відсутній